

СТАНОВИЩЕ

по процедура за защита на дисертационен труд
за придобиване на образователна и научна степен „доктор“
на Ангелина Любомирова Пировска, редовен докторант в Катедра Археология
към Исторически факултет на СУ „Св. Климент Охридски“,
на тема „Техника и технология на колористичната украса през праисторията“

от доц. д-р Камен Яворов Бояджиев, отдел Експозиции на НАИМ – БАН,
член на научното жури съгласно заповед № РД – 38 – 37 / 19.01.2024 г.
на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“

Дисертационният труд на Ангелина Пировска е представен в две части (текст и приложения) и се състои от увод, пет глави, заключение, списък на използваната литература, списък на съкращенията и илюстрации. Текстовата част съдържа 170 номерирани страници, а приложенията общо 252 номерирани страници (15 карти, 31 таблици, 6 графики и 144 табла с резултатите от направените анализи).

Избраната тема е актуална и необходима. Колористичната украса е сред най-специфичните елементи на керамичните комплекси през неолита и халколита в днешните български земи, а промените в използваните материали, цветове и орнаменти обикновено се считат за индикатори за хронологическо развитие и/или културни различия. На този фон обаче до момента почти напълно липсват специализирани анализи на използваните пигменти и техники за тяхното нанасяне през праисторията в днешните български земи. В този смисъл темата предоставя възможност за един различен и необходим поглед към тази проблематика.

Уводът е стегнат и ясен, като представя актуалността на темата, поставените цели и задачи. Задачите са удачно и реалистично подбрани и представени. Целта е логично формулирана: „да се определи териториално, хронологичното и културно разграничаване във видовете суровини, рецептата и технологията за изработка на неорганичните пигменти използвани за декорация върху керамични съдове през неолита и халколита в България“ (с. 5). За съжаление, нейното цялостно постигане е затруднено от сравнително малобройния (особено по отношение на определени региони и периоди) анализиран в работата материал – проблем, който самата авторка нееднократно споменава. Териториалният и хронологически обхват са твърде лаконично дефинирани. Смятам, че е необходима по-подробна обосновка на техния избор и на съдържанието им.

Първа глава представя „История на проучванията върху археометрични анализи на колористичната украса от Югоизточна Европа“. Всъщност, главата започва с преглед на периодизационните схеми за неолита и халколита в България и за отделните културни области, както и на ролята на украсата в тях. В този смисъл смятам за по-удачно заглавието на главата да е по-обобщаващо – „История на проучванията“. Предложеният в първата ѝ част преглед е необходим и добре синтезиран. Забелязват се обаче някои пропуски и неточности. Така например селищна могила Гълъбник, намираща се в близост до Перник, не следва да бъде

отнесена към Северозападна България (с. 14); липсва цитат на споменатото мнение на Л. Перничева за възникването на графитната украса в района на Дикилиташ (с. 17); графитната орнаментация характеризира началото на ранния халколит не само в Западна България, но и в останалите региони, особено Горнотракийската низина (с. 19); представянето на периодизациите на неолита и халколита в Република Северна Македония и Северна Гърция само по Л. Перничева е твърде обобщаващо и недостатъчно, и в сегашния си вид по-скоро излишно (с. 22).

В следващата част от първа глава последователно е разгледано състоянието на археометричните изследвания върху пигменти от праисторията в България и съседните страни. Ясно личи липсата на систематичен подход у нас. Публикуваните анализи са спорадични, с използване на различни методи върху единични находки от различни обекти. Наблюдава се изоставане в тази сфера спрямо съседните страни, особено Румъния и Гърция, което отново показва актуалността и необходимостта от дисертацията.

Главата завършва с „характеристика на определени минерални фази“. Представен е удачен и полезен обобщен преглед на основните минерали, разглеждани по-нататък в текста, който спомага за възприемането на последващите анализи и от неспециалисти в темата. Струва ми се обаче, че неговото място не е в тази глава, а в следващата.

Втора глава е посветена на „Постановка и методология на анализите“. Тя представя подробен преглед на използваните методи за изследване на пигменти: рентгенофазова дифрактометрия, Раман спектроскопия, лазерно индуцирана плазмена спектроскопия, инфрачервена спектроскопия с Фурие трансформация и микроскопско заснемане. Позитивно впечатление прави критичният анализ на приложимостта на различните методи върху конкретните изследвани материали от гледна точка на резултати, деструктивност и подготовка на пробите.

Трета глава представя изследваните материали, обектите, от които произхождат и културно-хронологическата им характеристика. Броят на изследваните керамични фрагменти е сравнително малък, имайки предвид обширния териториален и хронологически обхват на темата – общо 144 фрагмента (според информацията в таблица 31). Наблюдават се определени диспропорции в подбора на материали. Преобладават тези от Западна България. В това има известна логика, предвид по-широкото използване на различни катоцветови пигменти в региона и тяхната хронологическа натовареност, но въпреки това би било добре да има по-балансирано представяне на останалите области. Следващата по брой анализирани фрагменти област е Югоизточна България, но повечето от материалите от района на Бургас произхождат не от проучвани чрез археологически разкопки, а само регистрирани при издирвания обекти (селищни могили Черно море, Паная, Порой; селище до Миролобово). Това оставя потенциални съмнения върху тяхната точна хронологическа позиция и културна характеристика.

Все пак е важно да се отбележи, че авторката също осъзнава споменатите проблеми и потенциалните ограничения върху последващите анализи, които те поставят.

Четвърта глава е посветена на конкретните резултати от изследванията и е един от основните приноси на дисертацията. Подробно е представено кои фрагменти и пигменти на какъв анализ са подложени и са коментирани резултатите от анализите. Видно е, че

докторантката е навлязла в спецификите на използваните методи, на техните възможности и ограничения, на възможностите и нуждите за корелация на резултатите между различните методи. Детайлно внимание е отделено на разграничаване между „използваната рецепта“ за свързващата основа и минерала – оцветител. Въз основа на направените анализи авторката достига до обобщаващи наблюдения върху използваните пигменти и техники на украса през неолита и халколита в българските земи. Регистрирана е „значителна консервативност в използваните минерални пигменти“ (с. 114), но са предположени и определени хронологически и териториални специфики.

Пета глава е обособена като „Дискусия: техника и технология на колористичната украса през неолита и халколита в България“. Въз основа на направените изследвания, получените резултати и тяхното критично осмисляне, в нея е представен последователен анализ на използваните суровини и техники за нанасяне на „колористичната украса“, и разпространението им през различните разглеждани периоди и в различните културни области (включително извън границите на днешните български земи). Обособени са общите черти, устойчиви във времето и пространството: преобладаващата употреба на калцит за белия пигмент в различни периоди и култури (и като боя, и като паста за инкрустация), на хематит и манган съдържащи глини за червения, кафявия и черния пигмент. На тази база са разграничени и някои специфики – напр. наличието на талк само в раннонеолитни проби, на апатит само през ранния халколит в Северна България и др. Както обаче самата докторантка посочва, тези наблюдения обикновено се основават на твърде малко анализирани фрагменти и за верифицирането им е необходимо натрупването на по-значителна база данни. Следва да отбележим и погрешното отнасяне в тази глава на полихромната украса от Гълъбник към късния неолит вместо към края на ранния неолит (с. 118) – може би резултат от техническа грешка предвид правилното датiranje в други части на дисертацията.

Сред приносите в тази глава е предложената възстановка на технологичния процес при различните цветове и техники (боядисване или инкрустиране), установяване на последователност на действията и съответно прилики и разлики в различните случаи (подготовка на пигмента и разтворите, нанасяне преди или след изпичане и др.), установяване на температурата на изпичане на съдовете въз основа на анализ на минералните фази.

В заключението са обобщени представените в дисертацията наблюдения и изводи. Би било добре ако по-ясно и подробно се акцентира върху конкретните приноси от работата.

Текстът е подходящо онагледен с каталог на изследваните фрагменти, илюстрации на резултатите от проведените анализи, карти и периодизационни таблици. Липсват обаче препратки към таблата с резултатите от анализите в текста.

Необходима е по-внимателна езикова редакция на текста. Правят впечатление редица технически и пунктуационни грешки, употребата на безглаголни изречения, неправилното (разделено) изписване на термини като къснонеолитен, надрегионален, подфаза и т.н.

Дисертацията на Ангелина Пировска представлява авторски текст и в него не открит данни за плагиатство.

Авторефератът, макар излишно подробен, отразява адекватно дисертационния труд.

В заключение мога да заявя, че направените бележки не омаловажават приносите и положителните качества на дисертацията. Авторката демонстрира овладяването на

специфичните физични методи на анализ и интегрирането им в археологически контекст. В този смисъл се надявам, че дисертацията представя необходимата основа, върху която в бъдеще Ангелина Пировска ще продължи да развива и натрупва базата данни, необходима за верифициране на предложените хипотези и за цялостно и детайлно проучване на разглежданата тема.

С оглед на посоченото, гласувам положително за присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Ангелина Любомирова Пировска.

26.04.2024 г.

София

С уважение:

/доц. д-р Камен Бояджиев/